

УДК: 316.6:159.9

О. Р. Рафіков

ORCID iD 0000-0002-7125-7896

СОЦІАЛЬНИЙ ОПТИМІЗМ У ДОСЛІДЖЕННЯХ СОЦІОЛОГІВ ТА СОЦІАЛЬНИХ ПСИХОЛОГІВ

Автором статті проводиться операціоналізація досліджень соціального оптимізму в роботах соціологів та соціальних психологів; розкрито основні напрямки дослідження явища соціального оптимізму в соціологічній та соціально психологічній літературі; описанні сучасні моніторинги соціального самопочуття населення вітчизняних дослідників; розглянуті експерименти в соціальній психології присвячені уявленням людини про себе та навколишній світ.

Ключові слова: *групова поведінка; дослідження в соціальній психології; індекс соціального оптимізму; моніторинг соціального самопочуття населення; оптимізм; само ефективність; соціальний оптимізм.*

Вступ. Актуальність проблеми полягає в необхідності адаптуватися в суспільстві, що **трансформується**, що ставить людину в умови постійного пошуку нових моделей соціальної, політичної, професійної, особистісної самоідентифікації. Однак, перебування особистості в площині нестабільності й невизначеності, коли, з одного боку, відбувається неunikне і не завжди прогнозоване руйнування звичного, «старого», а з другого – так само неunikне й прогнозоване народження і вибудовування чогось нового і відносно стабільного, робить практично всі складові елементи її світоглядної позиції особливо уразливими до різноманітних соціальних впливів, а насамперед – впливів з боку референтного соціального оточення, або ж робить її не уразливою до цього впливу за рахунок адаптаційних процесів особистості.

Ці процеси посилюються із включенням окремих особистостей, соціальних груп, спільнот і цілих суспільств до світових глобальних процесів, руйнуванням патріархальних цінностей (як західної, так і східної цивілізацій), нестабільною політичною й соціально-економічною ситуацією, кризою суспільних еліт тощо. Усе це пригнічує життєву і соціальну активність усіх суб'єктів соціальних процесів, деформує сферу суспільної і особистісної комунікації, призводить до формування «незрілого» сприйняття світу, неадекватного ставлення до нього і, відповідно, непродуктивної взаємодії з ним. І, залишаючись сам на сам з цими випробуваннями, особистість або не вірить у доцільність змін, обмежується досі набутим нею досвідом, втрапляє на «старі граблі» (і так репродукує песимізм і непродуктивність), або ж активно включається в суспільні зміни, вибудовує нові стратегії взаємодії з динамічною й непередбачуваною соціальною дійсністю, опановує новий досвід і сама собі підтверджує доцільність власного оптимізму.

Не випадково з позиції соціальної психології назрілим і важливим є дослідження збереження особистісної цілісності та адаптаційних можливостей людини, що значною мірою гарантується її особистим і соціальним оптимізмом. Осо-

бистий оптимізм є внутрішнім ресурсом, що посилює адаптаційні можливості особистості, є водночас складним соціально-психологічним феноменом, який багатьма дослідниками (Л. Абрамсоном, Ч. Карвером, М. Селігманом, Дж. Тісдейлом, М. Шейером, та ін.) вважається елементом належно сформованої, «зрілої» світоглядної позиції. На думку Р. Юнацкевича, соціальний оптимізм – це певний духовний стан людини, який визначає позитивне сприйняття нею дійсності, впевненість в можливостях покращення життя, усвідомлення себе суспільно значущою силою.

Метою статті є проаналізувати особливості операціоналізації дослідження соціального оптимізму, які зустрічаються в працях соціологів та соціальних психологів.

Операціоналізація дослідження соціального оптимізму. Соціологія, яка зародилась на початку 19 століття, має на меті вивчення соціальної реальності. Роботи соціологів, що вивчають соціальний оптимізм представлені переважно соціологічними моніторингами самопочуття населення. Найчастіше такі проекти направлені на опис психологічного стану жителів в певний період. При цьому соціологи описуючи соціальний оптимізм позиціонують його соціальному песимізму або застосовують такі маркери «краще чим зараз», «добробут», «впевненість у завтрашньому дні», «надія», «жити краще».

За даними компанії Research & Branding Group станом на період з 26 січня по 6 лютого 2015 року серед населення України (за виключенням АР Крим, Донецької, Луганської області та міста Севастополь) діагностують низький рівень соціального оптимізму: лише 15% мешканців країни очікують, що через рік будуть жити краще, тоді як 42% опитуваних очікують погіршення свого життя, а кожен четвертий українець (24%) вважає, що буде жити, так як і зараз. Є. Копатько відмічає домінування таких позитивних почуттів, як надія – 36% усіх опитаних та оптимізм – 14%, при цьому спостерігається значні прояви негативних емоцій: тривога (63%), страх (35%), розгубленість (21%) і безвихідь

(13%) (). При порівнянні даних з опитуванням, що проводилося в літку 2014, ми можемо побачити, що тривога зростає з 54% до 63%, страх з 26% до 35%, безвихідність з 10% до 13%, показник розгубленість залишилась на тому ж рівні. Зазначені вище позитивні почуття надія та оптимізм навпаки впали з 40% до 36%, оптимізм з 17% до 14% (Социальное самочувствие граждан Украины, 2015). Ця динаміка великої соціальної групи надає матеріали для висновків про коливання почуттів та емоцій які ширять серед населення на фоні тих подій які відбуваються у житті країни, як реакція на них і створити рекомендації що до запобігання негативних наслідків виявлених процесів.

Фонд «Суспільна думка» з метою дослідити бачення росіян майбутнього: країни, міста і сім'ї в наближеній перспективі і на декілька років в перед, задавали питання: «Як на вашу думку зміниться життя через місяць/через рік/через три роки – стане краще, гірше, ніж сьогодні, або не зміниться?». За результатами виявилось переважна більшість в сумі оптимістів, ніж песимістів – 38% проти 24%. Надій на краще або те, що дослідники назвали соціальним оптимізмом, більше у тих, хто покладається в житті на свої сили, а не на зовнішні обставини. І саме в групі оптимістів найбільше тих, хто сказав, що за останній рік їх рівень життя зріс, а сьогоднішній рівень життя у песимістів в два рази частіше, ніж у оптимістів, виявляється низьким (Социальный оптимизм, 2010).

Інший метод в соціологічних опитуваннях ВЦИОМ. Вони використовують індекс соціального оптимізму, який показує, наскільки оптимістично росіяни дивляться в майбутнє, і розраховується як різниця позитивних і середніх оцінок і негативних оцінок. Чим вище значення індексу, тим більш оптимістично налаштовані респонденти. Значення індексу може коливатися в діапазоні від -100 до 100 пунктів. Позитивне значення індексу свідчить про те, що оптимісти домінують над песимістами, нульове значення фіксує баланс оптимістичних і песимістичних прогнозів. Для його визначення респонденту задаються закриті запитання з однією відповіддю: «Як Ви вважаєте, через рік Ви (Ваша сім'я) будете жити краще, гірше або так само, як зараз?». Так індекс соціального оптимізму на березень 2015 року – 63 пунктів. Показник є 10 пунктів менший, ніж тогорічний, проте демонструє збільшення індексу соціального оптимізму, в цьому році, з 49 пунктів до 63 пунктів (Социальное самочувствие россиян: весна – время надежд, 2015). Виводячи позитивну динаміку відображає дієвість тих рекомендацій які могли бути застосовані для запобігання негативних наслідків або аналізувати фактори впливу на соціальні настрої населення.

Дослідження В. Грішина припускають, що «соціальний оптимізм» є загальна тенденція до сприйняття респондентами соціальної дійсності в позитивному чи негативному світлі,

більш тісно пов'язаний з рівнем оцінки населення дії органів влади, ніж іншими причинами. В якості параметрів соціального оптимізму В. Грішин брав загальний рівень адаптації, задоволеність житлом, матеріальне положення, робота, наявність місця для відпочинку і способу їх використання, особиста безпека та безпека близьких, стан здоров'я, відносини з близькими, задоволення роботою міжміського та міського транспорту, благоустрою території населеного пункту, станом екології і охороною оточуючої середовища, роботою міліції, станом ЖКХ, роботою лікарень, поліклінік, розвитком промисловості і сільським господарством, розвитком ринку зайнятості, задоволенням умовами життя в місті та іншим (Гришин В. В., 2011, с. 58).

Отже, соціологи використовують опитування громадської думки або самопочуття для побудовування поперечної картини соціального оптимізму, або ж динамічних змін цього показника серед респондентів. Так в цих даних ми бачимо, як вирізняються соціальні групи людей схильних до соціального оптимізму або тих хто мають високий показник індексу соціального оптимізму, а також людей схильних до соціального песимізму або тих хто має низький показник індексу соціального песимізму. Таким чином соціологи не відповідають нам на питання про те, як ці показники в групах впливають на життя індивіда, і як індивід може впливати на саму групу.

На ці запитання вже починаючи з середини 20 століття намагалася відповісти соціальна психологія. Як зазначає Д. Майерс соціологів і соціальних психологів пов'язує спільний інтерес до поведінки людей в групах, проте коли соціологи вивчають різні за чисельністю групи, від маленьких до дуже великих, соціальні психологи вивчають середньостатистичних людей – те, як індивідуум одночасно думає про інших, відчуває їх вплив і ставиться до них (Майерс Д., 2002, с. 35).

Додатковою відмінністю між соціологами та соціальними психологами, є те, що соціальні психологи більше покладаються на експерименти, в яких вони можуть маніпулювати яким-небудь фактором. Так ми, вже зазначали, що соціальний оптимізм визначають, як очікування покращення власного життя та близьких в майбутньому і респонденти, які передбачають покращення власного життя, важчають соціальними оптимістами. Р.Валлона з колегами з метою вивчити можливості оцінки прогнозування власної поведінки запропонували студентам передбачити в вересні, чи будуть вони продовжувати своє навчання, виберуть вони предмет в якому вони будуть спеціалізуватися, чи залишаться жити в гуртожитку в наступному році і т.д. За результатами дослідження серед студентів, які були впевненні на 84% у своїх прогнозах відносно себе, майже половина прогнозів були не вірними. Помилка в 15% була в прогнозах в яких студенти були впевненні на 100%.

Це говорить про те, що частина прогнозів які робить людина про своє майбутнє може бути дійсно збутися (Vallone et al., 1990, p. 582-592).

Разом з тим результати описанні в дослідженні Р. Валлона дозволяють припустити наявність у людей так званого «невиправданого оптимізму». Л. Перлофф пише про те, як «невиправданий оптимізм» робить нас вразливими. Вірячи в власний «імунітет» проти невдач, ми нехтуємо адекватними заходами. Згідно з даними одного опитування, 137 пар, які побажали вступити в шлюб, точно передбачили, що половина з них згодом розлучаться, однак для себе таку можливість більшість виключили. Сексуально активні студентки старших курсів, які користуються контрацептивами нерегулярно, вважають, що вже їм-то, на відміну від інших жінок в їх університеті, небажана вагітність не загрожує. Занадто самовпевнені студенти схильні готуватися не дуже ґрунтовно. Їх не більше здібні, але менш самовпевнені товариші, які побоюються провалу на майбутній екзамен, працюють не покладаючи рук і отримують вищі позначки (Майерс Д., 2002, с. 76).

Проте, як доводить А. Бандура оптимістична віра в власні можливості має свою користь, в рамках вивчення самоефективності – сприйняття людиною самої себе як особистості компетентної і ефективної. Індивіди які мають яскраво вираженим почуттям самоефективності, більш наполегливі, менш тривожні і рідше впадають в депресію. У них краще йдуть справи зі здоров'ям, і вони добиваються великих академічних успіхів (Bandura. A., 2010, с. 1-26).

У повсякденному житті самоефективність змушує ставити перед собою складні цілі і домагатися їх. В разі появи труднощів долати їх.. Коли виникають проблеми, розвинене почуття власної ефективності підштовхує працівника не до роздумів про проблеми, а до пошуку рішення цих проблем. Досягнення виявляється сумою двох доданків – прагнення до перемоги та наполегливості. А до-

сягнення сприяють зростанню самоефективності. Досягнення, що є результатом наполегливої праці, сприяють зростанню не тільки самоповаги, а й самоефективності.

Це пов'язано на нашу думку перш за все з тим, що оптимізм є частиною Я-концепції особистості – твердженнь за рахунок яких відбувається визначення себе в умовах представлення особистих Я-схем, які в свою чергу є шаблонами нашої свідомості за допомогою яких і відбувається організація нашого світу. Я-концепція разом з Я – схемами стали важливими предметами соціально-психологічного дослідження за рахунок як ролі в організації мислення і управління соціальною поведінкою. Як частина цих утворень відбувається вивчення особистісного та соціального оптимізму в рамках дослідження само ефективності, локусу контролю, вивченої безпорадності та асертивної поведінки (Майерс Д., 2002, с. 39-47).

Висновки. Отже проводячи операціоналізацію досліджень соціального оптимізму, які зустрічаються в працях соціологів та соціальних психологів, ми приходимо до висновку, що соціальний оптимізм розглядається в соціології на рівні соціального оптимізму маси, де за допомогою опитування можливо визначити наскільки в позитивному чи негативному світлі передбачають громадяни своє майбутнє за тих умов соціальної дійсності в яких вони перебувають. За рахунок соціально психологічних досліджень можливо говорити на основі вивчень середньостатистичного індивіда, наскільки такі прогнози можуть бути вдалими і мати можливість на здійснення. В соціальній психології соціальний оптимізм постає як оптимізм окремої особистості і вагомою можливістю для реалізації є сприйняття людиною самої себе як особистості компетентної і ефективної, тобто само ефективність. В соціальній психології соціальний оптимізм постає як оптимізм окремої особистості

Література

1. **Гришин В. В.** Социальный оптимизм населения как фактор оценки деятельности исполнительных органов государственной власти и местного самоуправления / Владимир Валерьевич Гришин. // Мониторинг общественного мнения. – 2011. – С. 57–63.
2. **Майерс Д. Дж.** Социальная психология / Дэвид Дж. Майерс – СПб.: Прайм-Еврознак, 2002. – 512 с.
3. **Социальный оптимизм.** – [Електронний ресурс] // Доминанты № 49. – 2010. – Режим доступу: <http://bd.fom.ru/pdf/d49socopt10.pdf>.
4. Социальное самочувствие россиян: весна – время надежд. – [Електронний ресурс] // ВЦИОМ. – 2015. – Режим доступу: <http://wciom.ru/index.php?id=236&uid=115215>.
5. **Социальное самочувствие граждан Украины.** Оценка ситуации в странею – [Електронний ресурс] // Research & Branding Group. – 2015. – Режим доступу: <http://rb.com.ua/rus/projects/omnibus/9001/>.
6. **Bandura. A.** Social cognitive theory: An agentic perspective. Annual Review of Psychology, 2000. – P. 1–26.
7. **Matthew W. Gallagher, Shane J. Lopez, and Sarah D.** Optimism Is Universal: Exploring the Presence and Benefits of Optimism in a Representative Sample of the World. Journal of Personality 2013. – P. 429–440, doi: 10.1111/jopy.12026.
8. **Vallone. R. P., Griffin. D. W., Lin. S., & Ross. L.** Overconfident prediction of future actions and outcomes by self and others. Journal of Personality and Social Psychology, 1990. – P. 582–592.

Рафиков А. Р. СОЦИАЛЬНЫЙ ОПТИМИЗМ В ИССЛЕДОВАНИЯХ СОЦИОЛОГОВ И СОЦИАЛЬНЫХ ПСИХОЛОГОВ

Автором статьи проводится операционализация исследований социального оптимизма в работах социологов и социальных психологов; раскрыты основные направления исследования явления социального оптимизма в социологической и социально психологической литературе; описаны современные мониторинги социального самочувствия населения отечественных исследователей; рассмотрены эксперименты в социальной психологии посвященные представлениям человека о себе и окружающем мире.

Ключевые слова: групповое поведение; индекс социального оптимизма; исследования в социальной психологии; мониторинг социального самочувствия населения; оптимизм; самоэффективность; социальный оптимизм.

Rafikov O. SOCIAL OPTIMISM IN SOCIOLOGISTS' AND SOCIAL PSYCHOLOGISTS' INVESTIGATIONS

This article provides the operationalisation of social optimism investigations in sociologists' and social psychologists' works; the relevance of writing is caused by search of new ways for social adaptation and by finding out the new models of social, political, professional, and personal self-identification. In this case social optimism is one of the internal resources to strengthen individual's adaptational opportunities. From the perspective of social psychology it is escalated and important to investigate the problem of personal integrity saving and adaptational possibilities of human which are provided by social optimism phenomenon. The article discloses the main investigative streams of social optimism phenomenon in sociological and social-psychological science; describes the results of modern monitoring of population's social health provided by Research & Branding Group company for the period since January, 26 till February, 2, 2015; also it views the notion of social optimism index; in the article it is written the difference between sociology and social psychology; it considers the experimental data in social psychology devoted to human self-understanding and the world around conceptualization; it suggests a hypothesis about the interrelation of social optimism and optimism generally with Self-conception, Self-schemes, and their influence on social behavior of human; it concludes about the nature of viewing the social optimism phenomenon as the mass one for sociology. The article is noticeable for analytical approach of material stating, there is demonstrated the accurate estimation of material's empirical part. In addition to this, the perspective of further scientific investigation of the social optimism problem may be marked.

Keywords: group behavior; investigation in social psychology; monitoring of population's social health; optimism; self-effectiveness; social optimism index; social optimism.

Рецензенти

Лозова О. М. – д. психол. н., проф.,
Петрунько О. В. – д. психол. н., ст. наук. співроб.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2015

Прийнято до друку 28.05.2015